

REKONSTRUKSIYALANGAN SKRIPKA OILASIGA MANSUB CHOLG‘ULARNI TADBIQ ETISHDA NAZARIYOTCHILARNING EMPIRIK QARASHLARI

Norqulov Sh.Sh.

*Buxoro Psixologiya va Xorijiy Tillar Instituti.
Musika ta’limi yo’nalishi II-bosqich magistranti.*

Nurullayev F.G.

Ilmiy rahbar- P.f.f.d (PhD) prof. Bux DPI.

Annotasiya: Maqolada skripka cholg‘usining rekonstruksiya jarayonlari, nazariyotchilarning empirik qarashlari, skripkaning musiqiy xususiyatlari, kamonli cholg‘u asboblarning tarixiy taraqqiyoti va ta’lim-tarbiyadagi roli, musiqa ijrochiligi yo’liga mos ijro shakllarini yuzaga keltirish g‘oyalari haqidagi ma’lumotlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Tovush; psixologik; musiqa ijrochiligi; skripka cholg‘u asboblari; diapazon; tovush xususiyatlari; ijro etish texnikasi; nota tizimida o‘qitish; ansambl; orkestr; musiqa maktabi.

Аннотация: В статье описаны процессы реконструкции игры на скрипке, эмпирические взгляды теоретиков, музыкальные характеристики скрипки, историческое развитие смычковых инструментов и их роль в воспитании, а также идеи создания подходящих форм исполнения для музыкального исполнения.

Ключевые слова: Звук; психологический; музыкальное исполнение; скрипичные инструменты; диапазон; звуковые характеристики; техника исполнения; обучение в системе обозначений; ансамбль; оркестр; музыкальная школа.

Skripka (ital. violino)- baland registrli torli kamon cholg‘u asbobi. U xalq nomlanishiga ega, 16-asrda zamonaviy qiyofaga kelgan va 17-asrda keng tarqalgan. To‘rt qator torlarga ega. Kvintaga qarab sozlanadi. g, d1, a1, e2 (“kichik oktava “SOL”dan, “RE”, “IYA” birinchi oktava, ikkinchi oktavadagi “MI”, “SI”), Umumiy diapazoni g dan (“SOL” a) kichik oktava) a4 (“IYA”. to‘rtinchi oktava) gacha va undan yuqori. Skripkaning tembri past registrda qalin, o‘rtada yumshoq, balandda yorqin. Bundan tashqari, besh torli skripkalar ham bor, ular pastki alto torli c DO (“kichik oktava”) qo‘shilgan. Skripka ko‘pincha ohangdor va virtuoza kuylarni yakkaxon ijrochisi vazifasini o‘taydi.

Skripkaning shakllari 16-asrda yaratilgan. Mashhur skripka ustalari Amati oilasi shu asr va 17-asr boshlariga mansub. Ularning asboblari ajoyib shakl va ajoyib materialdan yasalgan. Umuman olganda, Italiya skripkalar ishlab chiqarish bilan

mashhur bo'lgan, ular orasida Stradivari va Guarneri skripkalari hozirda yuqori baholanadi.

Skripkaning peshqadamlari arab rebabi, qozoq kobyzi, ispan fideli, ingliz krottasi bo'lib, ularning birlashishi violani tashkil etdi. Shuning uchun skripkaning italyancha nomi skripka, shuningdek, beshinchi tartibli jigning slavyan to'rt torli asbobi (shuning uchun skripkaning nemischa nomi geige).

Biagio Marini (1620) va uning zamondoshi Karlo Farinaning "Capriccio stravagante". A. Korelli badiiy skripka chalishning asoschisi hisoblanadi, undan keyin Torelli va Tartini, shuningdek, Lokatelli (skripka chalishning bravura texnikasini ishlab chiqqan Korelli shogirdi), uning shogirdi Magdalena Laura Sirmen (Lombardini), Nikola Matteys. Buyuk Britaniyada skripka maktabini yaratgan Giovanni Antonio Drunk.

Skripkaning tuzilishi tanasi: Skripkaning tanasi o'ziga xos yumaloq shaklga ega. Ishning klassik shaklidan farqli o'laroq, trapezoidal parallelogrammning shakli matematik jihatdan optimal bo'lib, yon tomonlarida yumaloq kesiklar bilan "bel" ni tashkil qiladi. Tashqi konturlarning yumaloqligi va "bel" chiziqlari kamonni chertish qulayligini ta'minlaydi, xususan, yuqori pardalarda. Tananing pastki va yuqori tekisliklari - palubalar - bir-biriga yog'och chiziqlar - qobiqlar bilan bog'langan. Ular konveks shaklga ega bo'lib, "tonozlar" hosil qiladi.

Tovushlarning geometriyasi, shuningdek, qalinligi, u yoki bu darajada taqsimlanishi tovushning kuchi va tembrini belgilaydi. Korpus ichiga tebranishlarni stenddan - yuqori paluba orqali - pastki palubagacha yetkazadigan qalbi (dushka) o'rnatilgan. Busiz skripkaning temбри o'zining jonli va to'liqligini yo'qotadi. Pastki ovoz paneli (musiqiy atama) qattiq chinor yog'ochidan (boshqa qattiq yog'ochlar) yasalgan.

Yuqori paluba rezonansli archadan qilingan. U ikkita rezonator teshigiga ega. Stend yuqori ovoz taxtasining o'rtasida joylashgan bo'lib, uning yuqori ovozli paneli rezonansli archadan qilingan. Stend yuqori ovoz taxtasining o'rtasida joylashgan bo'lib, uning ustiga chig'anoqlar tayanadi, skripka tanasining yon yuzasini tashkil etuvchi pastki va yuqori ovoz taxtalarini birlashtiradi. Ularning balandligi skripkaning ovozi va tembrini aniqlaydi, bu esa tovush sifatiga tubdan ta'sir qiladi: qobiqlar qanchalik baland bo'lsa, tovush qanchalik bo'g'iq va yumshoq bo'lsa, yuqori notalar shunchalik pastroq, teshuvchi va shaffofroq bo'ladi.

Chig'anoqlar, paluba kabi, chinor yog'ochidan qilingan. Yonlarda joylashgan burchaklar chalgan paytda kamonni joylashtirish uchun xizmat qiladi. Yoy burchaklardan biriga ishora qilinganida, tovush mos keladigan ipda hosil bo'ladi. Agar kamon ikki burchak orasida bo'lsa, tovush bir vaqtning o'zida ikkita torda ijro etiladi. Bir vaqtning o'zida uchta torda ovoz chiqaradigan ijrochilar bor, ammo buning uchun

siz burchaklardagi kamoni joylashtirish qoidasidan chetga chiqishingiz va stendning konfiguratsiyasini o'zgartirishingiz kerak.

Bo'yin yarim doira shaklidagi qism bo'lib, uni ijrochi chalish davomida qo'li bilan qoplaydi, skripkaning tanasini, bo'yinini va boshini tizimli ravishda birlashtiradi. Yong'oq bilan bo'yin yuqoridan bo'yniga biriktirilgan. Qoziq qutisi - old tomondan tirqish qilingan bo'yin qismi, ikkala tomonga ikkita juft sozlash qoziqlari o'rnatilgan bo'lib, ular yordamida torlar sozlanadi.

Nega bu skripkalar juda noyob?..XVII-asrning o'rtalariga qadar yaratilgan barokko deb ataladigan skripkalar juda kamtarona kamerali ovozga ega edi. Ular boshqa shaklga ega bo'lib, ular uchun iplar ho'kiz tendonlaridan qilingan. Italiyaning Cremona shahridan bo'lgan usta Nikolo Amati asbobning akustik mexanizmini qayta shakllantirdi va takomillashtirdi. Uning shogirdlari - Antonio Stradivari va Andrea Guarneri skripka dizaynini mukammallikka olib kelishdi.

Ushbu hunarmandlarning iste'dodi, birinchi navbatda, ishlab chiqarish texnologiyasiga va asbobning muvozanati qanchalik ehtiyotkorlik bilan qurilganiga bog'liq. Aynan shuning uchun ham bu skripkalarining bugungi kunda tengi yo'q, deb hisoblashadi.

Ammo agar boshqa yaxshi ustalar bo'lsa, nima uchun "Stradivari" cholg'ulari eng mashhur

Hammasi ustozning mehnatsevarligida. Hayoti davomida Antonio Stradivari, turli hisob-kitoblarga ko'ra, mingdan uch minggacha asboblarni yaratgan. U skripka ishlab chiqarishni o'zining asosiy hayotiy maqsadi deb bilgan. Hozirgi vaqtda butun dunyo bo'ylab 600 ga yaqin Stradivari asboblari saqlanib qolgan. Masalan, Guarneri oilasi yuzdan bir oz ko'proq, Amati (Andrea sulolasining asoschisidan Nikologacha) bir necha yuztasini yaratdi.

Bundan tashqari, Stradivari birinchi bo'lib bugungi kunda bizga ma'lum bo'lgan shakl va o'lchamdagi skripkani yasadi. Aytishimiz mumkinki, bu afsonalar bilan o'ralgan va buyuk merosga ega brend. Basboblarni sotib olgan katta musiqachilar yoki kolleksiyachilar uchun muhimdir.

Kremonlik ustalarning siri nimada?.. Hozirda ma'lum bir tizim o'rganilgan, faqat bitta narsa bundan mustasno - skripkalar qanday astar bilan qoplangan. Tashqarida bu lak yuqori darajada saqlanishini ta'minlaydi, ichkarida esa akustik effektni kuchaytiradi. Buning yordamida hali hech kim bunday tovushni takrorlay olmadi. Olimlar hatto spektrografik tahlil qilishdi, ammo lakni qo'llash tarkibi va texnologiyasi hali ham savollar tug'diradi.

Ya'ni, bu texnologiyani hali hech kim ochib bera olmadi?.. 19-asrda Stradivarining izdoshi bo'lgan frantsuz ustasi Jan-Baptiste Vuillaume uning skripkalaridan birini demontaj qildi. U uni o'rganib chiqdi, uni qayta yig'di va aniq

nusxasini yaratdi. Ammo, zamondoshlar ta'kidlaganidek, Stradivari asboblariga yaqinlashgan bo'lsa-da, ovoz hali ham yomonroq edi.

Haqiqatan ham Stradivari asboblariga yaqin bo'lgan skripka yaratish hech kimga imkonsizmi?.... To'g'rirog'i, fan-texnika taraqqiyoti yetarlicha rivojlangan. Stradivari asboblariga imkon qadar yaqin bo'lgan skripkalar mavjud.

Hatto Stradivari hayotida ham Andrea Guarnerining nabirasi Juzeppeening asboblari mashhur edi. U o'z ishini IHS monogrammasi (Iso Masih Najotkor) bilan imzolagani uchun "del Gesu" laqabini oldi. Ammo Juzeppe juda kasal odam edi va shuning uchun u asboblarni pardozlash nuqtai nazaridan juda oddiy yasadi. Garchi musiqachilar Guarneri asboblarining yanada kuchli ovozini qayd etishsa ham. Skripkachilardan biri Juzeppe Nikolo Paganini ijro etgan.

Stradivari 93 yoshda vafot etgan va oxirgi skripka cholg'usini 93 yoshida yasagan..

Skripkaning musiqiy imkoniyatlari qanday? Avvalo, shuni ta'kidlash kerakki, u juda ko'p turli xil intonatsiyalarga bo'ysunadi. Bir necha asrlar oldin, skripka bu asbob hisoblangan, uning ovozi inson ovoziga eng o'xshash. Ko'pgina bastakorlar o'zlarining asosiy kuylarini skripka qismlari uchun yozganlari bejiz emas. Ehtimol, sabab bu torli asbobning qo'lining eng kichik harakatlariga juda sezgir javob berishidadir. Skripka torlari itoatkorlik bilan musiqachining his-tuyg'ularini, mayinlik yoki g'azabni ifodalaydi.

Kamonning harakatlariga qarab, skripka ham mehrga to'la mayin shivirlash, ham og'riq va iztirobga to'la, tinglovchilarni titratishga qodir bo'lgan baland faryodni ham hosil qilishi mumkin. Iste'dodli musiqachining qo'lida skripka o'zini tirik organizm kabi tutadi, hozir uxlab qoladi, keyin yana uyg'onadi.

Musiqada tovushning boshlanishini tavsiflovchi "tovush hujumi" tushunchasi mavjud. Misol uchun, odam o'z ovozini qanday boshqarishini, buyruq berishga tayyorlanayotganini yoki qiz do'stiga yumshoq so'zlar bilan gapirishini solishtiring. Birinchi holda, ligamentlar oldindan keskinlashadi, keyin esa ularga kuchli havo oqimi etkazib beriladi, bu esa tovushni o'tkir va aniq qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Пудовочкин Э. В. Скрипка раньше букваря. СПб.: «Композитор», 2005
2. Пудовочкин Э.В. Ансамблевое воспитание скрипача / Белгород, 1991
3. Нуруллаев Ф.Г. Импровизаторское творчество в XX веке по сфере музыки// «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 582-587.
4. Nurullayev F.G. [FORMATION OF AESTHETIC EDUCATION OF CHILDREN ON THE EXAMPLE OF BUKHARA FOLKLORE SONGS](https://scientific-jl.org/). Euro-Asia Conferences 1 (1), 34-36.

5. Nurullayev F.G. METHODOLOGICAL REQUIREMENTS FOR THE SELECTION OF BUKHARA FOLK SONGS IN MUSIC EDUCATION. Web of Scientist: International Scientific Research Journal 1 (01), 83-88.
6. F.G.Nurullayev O 'QUVCHILARGA BOLALAR FOLKLOR QO 'SHIQLARINI O 'RGATISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. PEDAGOGS INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL Vol. 75 No. 1, 2025. 148-152
7. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Музыкально-историческое наследие центральной Азии (психологический настрой армии Темура). Психология XXI столетия, 18-20 марта 2020 года С. 115-118.
8. Нуруллаев Ф.Г. Мусиқа таълимида Бухоро фольклор кўшиқларига кўйиладиган методик талаблар. Pedagogik mahorat, Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2020, 3-son. Buxoro. Б.175-180.
9. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Роль фольклорных песен в воспитании учащихся. Научно– методический журнал «Проблемы педагогики» №3(48). Москва 2020. С.15-17.
10. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Формирование эстетического воспитания детей на примере Бухарских фольклорных песен. «MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS» collection of scientific works of the international scientific conference Issue 4(260 Warsaw, Poland 2020. P. 139-141.
11. Nurullayev F.G., Madrimov B.K., Rajabov T.I. Teaching Bukhara Children Folk Songs in Music Lessons as an Actual Problem. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol.24, Issue 04, 2020 P. 6049.
12. Нуруллаев Ф.Г., Случайный выбор качественных характеристик материала по музыки или порядок его изложения в процессе создания музыки или исполнения опуса//«SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal. ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 588-593.
13. Нуруллаев Ф.Г. Мусиқа таълимида Бухоро фольклор кўшиқларини ўргатиш жараёнини лойиҳалаш. Бухоро мусиқа фольклорининг тарихий-назарий ва амалий масалалари. Республика илмий-назарий анжуман материаллари. 2020 йил, 6 ноябрь. Бухоро, 2020- Б. 107-111.
14. Нуруллаев Ф.Г. Из истории смычковых инструментов у мастеров Аматти Николо, Гварнери и Страдивари. Материалы международного научно-творческого форума. Часть 1- Челябинск, 2016.-С.158-159
15. Нуруллаев Ф.Г. Особенности и условия развития творческих музыкальных способностей детей. Вестник интергративной психологии. Журнал для психологов. г. Ярославль, Выпуск №17, 2018. – С.125-128.
16. Nurullayeva N.G., Nurullaeva N.K., Nurullaev B.G. Role and significance of folklor music in the upbringing of children of preschool age. Academicia An International Multidisciplinary Research Journal. Vol.10, Issue 10, October 2020.

17. Xujayev Dilmurod Bakiyevich, Nurullayev Farrux Gaybulloyevich- MAVRIGI VA BUXORCHA KONSEPTSIYASI TAMOIYILLARI BUXORODA QAROR TOPISHI, International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING, 2024/4/30, Tom-5,1, 515-520 betlar

18. Нуруллаев Ф.Г., Музыкальный процесс в западной музыке// «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN:2181-1601, 2021.pp.570-575.

19. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Роль фольклорных песен в воспитании учащихся// Научно – методический журнал «Проблемы педагогики». №3 (48). - Москва 2020.- С.15-17.

20. Nurullayev F.G The Role and Significance of Folk Music in Raising Children. European Journal of Innovation in Nonformal Education (EJINE) Volume 2| Issue 5| ISSN:2795-8612 **Accepted** 14 May 2022.

21. F. Nurullayev. “Musiqi ta’limida Buxoro folklor qoshiqlarini o’rnatishning ilmiy-metodik xususiyatlari”-(PhD) Diss. ishi. 2021y

22. Нуруллаев Ф.Г., Норова Ш.У. Психология музыкальных дидактических игр на интегрированных занятиях// Вестник интегративной психологии. Журнал для психологов. Выпуск №17, 2018. – С.295-299.

23. Нуруллаев Ф.Г. Содержание обучения бухарским народным песням в музыкальном образовании// Academy, № 3 (66), 48-50, ООО «Олимп».

24. Фаррух Гайбуллоевич Нуруллаев. Моделирование педагогических с музыкальным уклоном действие объектов через математический аппарат в педагогике// SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL, ISSN 2181-0842, VOLUME 3, ISSUE 1, JANUARY 2022.589-595.

25. Фаррух Гайбуллоевич Нуруллаев. Интерактивные уроки музыки по программы STEAM// SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL, ISSN 2181-0842, VOLUME 3, ISSUE 1, JANUARY 2022.595-602.

26. Нодира Каримовна Нуруллаева. Методические аспекты музыкального образования, особенности обучения народных песен в 5-7 классах// SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL, ISSN 2181-0842, VOLUME 3, ISSUE 1, JANUARY 2022.957-963.

27. Istatov Muhridin Qaxramonovich, Nurullayev Farrux Gaybulloyevich- MUSIQIY TOVUSHLARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA CHOLGU ASBOBLARIDA JOR BOLISH USLUBLARI. International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education, Hosted from New York, the USA <https://conferencea.org> January 30th, 2024, Conferencea 1 (1), 74-78

28. F.G. Nurullayev, Firdavs To‘xtayev- MUSIQIY TOVUSHLARINING XUSUSIYATLARI TENDENTSIYALARI. Journal of science-innovative research in Uzbekistan, 2024/12/1, Tom-2,12, 8-15 betlar

29. F.G.Nurullayev, Xasanova Gulchehra Saidovna-FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF STUDENTS THROUGH THE MEANS OF UZBEK FOLK SONGS, International journal of artificial intelligence, ISSN: 2692-515X 2024/11/3

30. Egamov O.S., Nurullayev F.G.,BUXORO VOHASI FOLKLOR QO ‘SHIQ LARI O ‘ZBEK XALQINING BOY MEROSI SIFATIDA. Confrencea, 1(1), 2024.123–130.R. <https://conferencea.org/index.php/conferenceas/article/view/1207>

